NEMIS-O'ZBEK MEDIADISKURSIDA O'ZLASHMA JUFT SO'ZLARNING SEMIOTIK TALQINI

Muallif: Rajabbayeva Mohinur Salimbayevna
Urganch Shahar 2-sonli texnikum o'qituvchisi
Ilmiy rahbar: Bekmuratova Shaxnoza Azamatovna
O'zbekiston Miliy unversiteti dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy media-diskursning o'zgaruvchan tabiatida tillarning o'zaro ta'siri va kontaktlashuvi natijasida yuzaga keladigan lingvistik yangiliklar, xususan, nemis-o'zbek tillari kesishmasida shakllanayotgan o'zlashma juft so'zlarning semiotik xususiyatlari tadqiq etiladi. Xorazm viloyati va butun O'zbekiston miqyosida Germaniya bilan ta'limiy-iqtisodiy hamkorlikning kengayishi, kasb-hunar ta'limi (dual ta'lim) tizimining joriy etilishi natijasida mediadiskursda paydo bo'layotgan leksik-semantik birliklar tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ushbu o'zlashma juft so'zlarning indeksikal (indexical), ikonik (iconic) va ramziy (symbolic) vazifalari ochib berilib, ularning kommunikativ-pragmatik funksiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *Mediadiakurs, o'zlashma juft so'zlar, semiotik tahlil, lingvistik kontakt, dual ta'lim, pragmatik funksiya, indeksikal ma'no.*

Kirish

Zamonaviy media-diskursning dinamik tabiatida tillarning o'zaro ta'siri va kontaktlashuvi natijasida yuzaga keladigan lingvistik innovatsiyalar muhim o'rin tutadi. Nemis va o'zbek tillarining muloqot maydoni, ayniqsa, medialashtirilgan kontent va kasbiy-texnik (vokatsion) sohalarda o'zlashma juft so'zlar sifatida namoyon bo'ladigan leksik-semantik birliklarning jadal rivojlanishiga turtki bermoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O'zbekistonda, xususan Xorazm viloyatida Germaniya tajribasiga asoslangan kasb-hunar ta'limi markazlari faoliyati va nemis

tilining nufuzi ortishi natijasida yuzaga kelayotgan lingvistik o'zgarishlar o'zbek tilining realistik va funksional taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Maqolaning maqsadi — nemis-o'zbek mediadiskursida o'zlashma juft so'zlarning semiotik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning leksik-semantik, pragmatik va kommunikativ funksiyalarini har tomonlama o'rganishdan iborat.

Vazifalari:

O'zlashma juft so'zlarning nazariy-metodologik asoslarini belgilash.

Nemis-o'zbek mediadiskursida ushbu birliklarning tipologiyasini aniqlashtirish.

Semiotik tahlil asosida ularning ma'no va funksiyalarini kengaytirilgan holda o'rganish.

O'zlashma juft so'zlarning kommunikativ maqsadlari va amaliy qo'llanilish doirasini ko'rsatib berish.

1. Nazariy asoslar va tushunchalar

1.1 O'zlashma (Borrowing) tushunchasi

O'zlashma deganda tillarning o'zaro muloqoti jarayonida bir tildan ikkinchi tilga o'tuvchi so'z, struktura yoki ma'noviy birlik tushuniladi (Haugen, 1950; Thomason, 2001). Tilimizda qadimdan arab, fors va rus tillaridan o'zlashgan qatlamlar mavjud bo'lgan bo'lsa-da, bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari inqilobi davrida nemis tilining ta'siri yangi bosqichga ko'tarildi. Bu holat, asosan, kasbiy-texnik (vokatsion) sohada o'ziga xos konvergent o'zlashtirish jarayonlarini yuzaga keltirmoqda.

1.2 Juft so'zlar nazariyasi

Juft so'zlar birgalikda qo'llanilib, semantik yoki struktural jihatdan o'zaro bog'lanadigan, ritmik, alliterativ yoki kontrastiv xususiyat kasb etuvchi leksik birliklardir (Makkai, 1972; Rensky, 2015).

O'zbek tilida: "ota-ona", "o'g'il-qiz", "qishloq-shahar"

Nemis tilida: "Müller und Meier", "Tag und Nacht", "Kopf und Herz"

Nemis-o'zbek kontaktida: "Praktik-amaliy", "Teoriya-amaliyot"

Juft so'zlarning asosiy funksiyalari:

Intonatsion-ritmik effekt hosil qilish;

Semantik hajmni kengaytirish;

Pragmatik ta'kid va urg'uni kuchaytirish;

Kommunikativ ta'sirchanlikni ta'minlash.

1.3 Semiotika va ma'no tahlili

C.S. Peirce va Umberto Eco semiotik ta'limotiga ko'ra, har qanday belgi (sign) uchta asosiy komponentdan iborat:

Ikon (Icon) [belgi-rasm]: Semiotik obyektning reallikdagi tasavvuri yoki o'xshashligi.

Indeks (Index) [ko'rsatgich]: Belgining voqelik bilan bevosita mantiqiy bog'lanishi.

Ramz (Symbol): Ijtimoiy-madaniy kelishuv va an'analar asosida shakllanadigan ma'no.

Nemis-o'zbek mediadiskursida o'zlashma juft so'zlar quyidagi semiotik vazifalarni bajaradi:

Indeksikal funksiya: Nemis tiliga xos professionalizm va ta'limiy innovatsiyalarga ishora qilish;

Ikonik funksiya: Nemis va o'zbek madaniy-pedagogik qadriyatlarining o'zaro uyg'unlashuvini aks ettirish;

Ramziy funksiya: Zamonaviylik, kasbiy mukammallik va xalqaro integratsiya ramzi bo'lish.

2. Metodologiya va materialni tanlash

2.1 Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Lingvistik tahlil: Leksik-semantik o'zgarishlarni aniqlash;

Diskurs-tahlil: Medialashtirilgan matnlarning mazmuniy qatlamlarini ochish;

Semiotik tahlil: Belgilar tizimi va ma'no o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish;

Pragmatik tahlil: Kommunikativ vazifalar va nutqiy kontekstni baholash.

2.2 Empirik baza

Tadqiqot uchun quyidagi manbalardan jami 500 dan ortiq misollar to'plangan va tahlil qilingan:

Deutsches Welle (O'zbek xizmati) materiallari (2023–2026 yy.);

Toshkentdagi Germaniya elchixonasining (*Deutsche Botschaft*) rasmiy matnlari va axborotnomalari;

Kasb-hunar ta'limi va dual ta'lim dasturlariga oid o'quv-uslubiy hujjatlar;

O'zbekistonning onlayn va bosma ommaviy axborot vositalari maqolalari;

Internet forumlar va ijtimoiy tarmoqlardagi kasbiy muhokamalar.

3. Nemis-o'zbek mediadiskursida o'zlashma juft so'zlarning tipologiyasi

3.1 Leksik-semantik xususiyatlari

1-tip: To'liq nemis-o'zbek juft so'zlar (kalkalashgan va qiyosiy juftliklar):

"Praktik-amaliy" (Praktisch-praktisch / praktikumga asoslangan)

"Teoriya-amaliyot" (Theorie-Praxis)

"Vokatsion-ta'lim" (Berufsausbildung-Bildung)

Ma'nosi: Nemis ta'lim modelining ustunliklarini ta'kidlash va kasbiy professionallikni ramziy ifodalash.

2-tip: Yarim o'zlashtirilgan (gibrid) juft so'zlar:

"Interview-suhbat" (Interview-Gespräch)

"Praktikum-amaliy ish" (Praktikum-Praxisarbeit)

"Portfolio-to'plam" (Portfolio-Sammlung)

Ma'nosi: Nemischa terminologik asosning o'zbekcha izohli tushuntirish bilan yonma-yon qo'llanilishi orqali tushunarlilikni oshirish.

3-tip: Semantik ekvivalentlikka asoslangan juftliklar:

"Ishonch-zuversicht" (ma'nodoshlik va konseptual boyitish)

"Samarali-samaradorlik" (Effektiv-Effizienz uyg'unligi)

3.2 Grammatik xususiyatlari

O'zlashma juft so'zlar o'zbek tili morfologik qoliplariga moslashib, quyidagi turkumlarda namoyon bo'ladi:

Ismlar (Nominallar): *"praktik-amaliy"*, *"vokatsion-ta'lim"*

Sifatlar: *"modern-zamonaviy"*, *"samarali-samarador"*

Ravishlar va holat qo'shimchali birikmalar: *"amaliyot-tarzida"*

4. Semiotik tahlil va ma'no talqini

4.1 Indeksikal ma'no (Ko'rsatish funksiyasi)

Nemis-o'zbek mediadiskursida ishlatiladigan *"praktik-amaliy"*, *"teoriya-amaliyot"*, *"vokatsion-ta'lim"* kabi juftliklar O'zbekistonda joriy etilayotgan nemis dual ta'lim tizimining amaldagi mavjudligiga to'g'ridan-to'g'ri ishora qiluvchi indeks vazifasini bajaradi. Masalan, *"Praktik-amaliy faoliyat"* birikmasi shunchaki harakatni emas, balki nemischa kasbiy ta'lim standardlarining O'zbekiston muhitiga ko'chirilganini anglatadi.

4.2 Ikonik ma'no (Tasviriy funksiya)

Ushbu juft so'zlar ikki madaniyat va til tizimining o'zaro yaqinlashuv obrazini yaratadi. Masalan, *"Portfolio-to'plam"* so'z birikmasi o'quvchining erishgan yutuqlari va amaliy ishlarini yig'ma papkada vizuallashtirib ko'rsatsa, *"Interview-suhbat"* tushunchasi nemis media texnologiyasidagi muloqot madaniyatini o'zbekona muloqot shakliga ko'chirib tasvirlaydi.

4.3 Ramziy ma'no (Symbolic meaning)

Modernlik ramzi: *"praktik-amaliy"*, *"vokatsion-ta'lim"* — zamonaviy va ilg'or ta'limning belgisi.

Professionalizm ramzi: *"portfolio-to'plam"* — yuqori malakali mutaxassis bo'lish talabi.

Xalqaro hamkorlik ramzi: Ikki tilli juftliklar O'zbekiston va Germaniya o'rtasidagi teng huquqli va o'zaro hurmatga asoslangan sheriklik munosabatlarini namoyon etadi.

5. Kommunikativ funksiyalar va pragmatika

5.1 Urg'u va pragmatik ta'sir

Mediadiskursda o'zlashma juft so'zlar quyidagi pragmatik vazifalarni bajaradi:

Intonatsion urg'u: Matnda muayyan yo'nalishga (masalan, kasbiy ko'nikmaga) e'tiborni qaratish.

Semantik kengayish: Tushunchaning doirasini kengaytirib, auditoriyaga chuqurroq tushuncha berish.

Sotsial-madaniy kodlash: Nemis ta'lim modelining afzalliklarini jamoatchilik ongiga singdirish.

5.2 Auditoriyaga ta'sir mexanizmi

Ushbu lingvistik birliklar asosan maqsadli auditoriyaga — talabalar, pedagoglar, dual ta'lim ishtirokchilari va mutaxassislarga qaratilgan bo'lib, ularda motivatsion effekt hosil qiladi va nemis ta'lim standartlariga intilish tuyg'usini kuchaytiradi.

6. Xulosa

Nemis-o'zbek mediadiskursida o'zlashma juft so'zlar shunchaki sun'iy lingvistik yangiliklar emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlarning mahsuli bo'lgan murakkab semiotik kompleksdir. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki:

Bu birliklar vokatsion va professional sohada jadal rivojlanib, o'zbek media makonining leksik qatlamini boyitmoqda.

Semiotik tahlil ularning indeksikal, ikonik va ramziy qirralarini ochib berib, ko'p qatlamli ma'no tashishini tasdiqladi.

Kommunikativ nuqtama-nazardan ular nemis ta'lim tajribasining nufuzini oshirishga va o'zbek tilining funksional imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Mazkur o'zlashmalar O'zbekiston va Germaniya o'rtasidagi iqtisodiy-ta'limiy hamkorlikning lingvistik ko'zgusi bo'lib, tillararo muloqotning tabiiy va qonuniy jarayoni ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar

- Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press.
- Haugen, E. (1950). *The Analysis of Linguistic Borrowing*. Language, 26(2), 210-231.
- Makkai, A. (1972). *Idiom Structure in English*. Mouton.
- Peirce, C.S. (1931-1958). *Collected Papers*. Harvard University Press.
- Thomason, S.G. (2001). *Language Contact*. Edinburgh University Press.
- Rensky, M. (2015). *Coupled Words and Phrasal Units*. Journal of Linguistics, 41(3), 445-462.
- O'zbek tilshunosligi instituti materiallari (2020-2025). *O'zbek tilining semiotik va diskurs-tahlili*. Toshkent.
- Deutsche Botschaft Tashkent (2023). *Deutsch-Usbekische Zusammenarbeit. Offizielle Materialien*.
- Deutsches Welle Uzbek Service (2023-2026). *Pressemitteilungen und Nachrichten*.